

УДК 377. 134:004

О. С. Березюк,

кандидат педагогічних наук, професор, керівник науково-методичної лабораторії «Освітньо-виховна система Полісся», член-кореспондент АМСКП «Полісся»,
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтовано необхідність здійснення етнокультурного виховання молоді як актуальну проблему сучасної педагогічної теорії й практики в умовах нової освітньої парадигми. Розглянуто складові компоненти та науково-методичні основи формування етнокультурної компетентності особистості. З'ясовано, що технологією формування етнокультурної компетентності особистості є певна педагогічна система множини взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілісних компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі та спрямовані на поетапне становлення в молоді особистісного, гносеологічного, операційного, проєктивного компонентів етнокультурної компетентності. Проаналізовано механізм етнокультури, її основні функції. Визначено етапи формування етнокультурної компетентності, рівні її сформованості в особистості, окреслено основні методи, форми, засоби впровадження в педагогічний процес.

Ключові слова: етнокультура, компетентність, науково-методичні основи, етнокультурне виховання.

Актуальність дослідження. Сучасна освіта ставить за мету піднесення духовності людини, формування її як особистості в структурі будь-якої культури, бо саме культура є концентрацією всього духовного, морального, етичного в розвитку особистості. І суттєвою ознакою будь-якої культури є її національний компонент, етнічні особливості, ідея народності, знання рідної мови, історії, народознавства та етнографії. Особливістю етнокультурного виховання є багатоаспектність його змісту, що дає змогу досліджувати проблеми етнокультурного характеру при вивченні гуманітарних дисциплін [1, с. 79]. Етнокультурне виховання молоді є актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії й практики в умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення етнізації змісту освіти, зростання ролі етнокультурного фактору в навчанні та ідей народної педагогіки в педагогічному процесі. Етнокультурні знання, уміння та навички, котрі молодь набуває навчаючись, беззаперечно є важливими. Але поряд з цим набуває значення поняття володіння учнями, студентами компетентностями, що визначаються багатьма чинниками. І саме це дозволяє визначити готовність молоді людини до активної участі в суспільному житті та в своєму культурному розвитку.

Тому **метою нашої статті** є визначення науково-методичних основ формування етнокультурної компетентності особистості.

Виклад основного матеріалу. Дана проблема висвітлюється в дослідженнях багатьох науковців (Т.І.Іванова, Н.В.Лисенко, С.О.Сисоєва, М.Г.Стельмахович, Є.І.Сявко, Н.В.Якса та ін.), але невирішеною частиною залишається впровадження етнокультурологічного компоненту в педагогічний процес освітніх закладів, методика формування етнокультурологічної компетентності особистості.

Етнокультурна компетентність має складну структуру, а тому і непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Цей процес розглядається як отримання індивідом об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної культури, історії рідного краю, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації [2, с. 44].

Етнокультура як феномен етнічного буття українців посідає в системі їх взаємовідносин визначальне місце, адже концентрує в своїй діяльності різноманітний спектр прояву етнічних ознак. Кожна культура має свій витвір етнокультури, своє уявлення про неї [3, с. 76].

На думку М.О. Шульги етнокультурна компетентність дає змогу її представникові орієнтуватись у світі, будувати свою поведінку відповідно до своєї культури й одночасно відчувати її межі, закінчення і початок світу іншої культури [4, с. 45].

До етнокультурної компетентності, на наш погляд, входять такі складові, які інтегруються між собою, утворюють її. Насамперед, перша група чинників утворює матеріальну сферу культури (народна архітектура, вбрання, види творчої діяльності), друга група чинників пов'язана зі сферою духовної діяльності народу (мова, усна народна творчість, народне мистецтво, тощо), третя група чинників пов'язана з феноменом найскладнішим і остаточно невизначеним (менталітет народу або етнопсихологічні риси етносу).

Сама етнокультурна виконує наступні функції: комунікативну; пізнавальну; знаково-символічну; відтворювальну (забезпечення фізичного існування етносу через відносини між природою і людиною) та ін..

Етнокультура існує не поза людьми, а в людях, у їх здатності до розуміння і сприйняття оточуючого суспільства.

Стабілізуючою етносу і культури є система традицій, звичаїв, обрядів, свого роду колективна пам'ять, що акумулює між поколіннями етнокультурну інформацію [2, с.9]. Не випадково, що Й.Г. Гердер спробував виявити зв'язок між традиційними надбаннями культури й умовами людського буття, які втілюються в мові, звичаях, мистецтві тощо. При цьому традиція регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь етнічних запозичень. Цей механізм не може допустити того, щоб у структурі етносу переважали чужорідні компоненти, а з запозичених такі, що не сприймаються як свої, національні [3, с.102].

Національна культура є національним світом, де етнокультурна компетентність виконує функцію ядра, справжнього механізму, який зберігає етнічні ознаки, навіть, за несприятливих для нього етнокультурних умов. Етнокультура посідає в самій культурі стрижневе місце, бо зберігає в своїй пам'яті етнічні ознаки поведінки, так би мовити, її шаблони, зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу й усталені в його культурі [3, с.14].

Національна культура інтегрує надбання світової культури, освоює її цінності та сама збагачує світову культуру взагалі, і особливо вагому роль у цьому процесі відіграє етнокультура – це невичерпне джерело національної скарбниці етносу. Етнокультура як галузь певних гуманітарних знань зосереджує, передусім, увагу на етнічних особливостях традиційної культурно-побутової сфери. Етнокультура безпосередньо пов'язана з народно-поетичною творчістю, бо саме фольклор відтворює сталу традицію, сферу безперервних та необмежених змін.

Національна культура - це глибоке усвідомлення належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності, обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в певних соціальних ситуаціях. Введення нового покоління в систему цінностей громадянського суспільства передбачає формування в нього громадянської (національної) культури. Включення компонентів громадянської культури в тематику предметів гуманітарного циклу дає можливість синтезувати закономірності багатьох наук в єдину світоглядну систему.

Технологією формування етнокультурної компетентності особистості є певна педагогічна система множини взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілісних компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі, поєднані спільною метою, мотивами і завданнями, спрямованими на поетапне становлення в молоді особистісного, гносеологічного, операційного, проєктивного компонентів етнокультурної компетентності.

Найголовнішим показником рівня сформованості самої особистості є її етнокультурна вихованість, високий рівень етнокультурної компетентності. Центральне місце в формуванні етнокультурної компетентності займають предмети гуманітарного циклу. Майбутній вчитель ще в роки навчання в вузі повинен бути спрямований на те, щоб в змістовий компонент навчально-виховного процесу ввести саме ті методи, засоби, форми навчання, які сприятимуть поглибленому вивченню культури, мови, історії.

На уроках мови доречно використання різних видів є уривки текстів творів письменників, учених, діячів рідної культури; тексти, що зображують сучасну дійсність, культурні, історичні, економічні зв'язки; збагачують словниковий запас молоді етнокультурними термінами (Батьківщина, країна, етнос, нація, національна культура, народна творчість, фольклор, тощо); використовувати словникові диктанти, вправи, твори, речення з етнокультурною тематикою. На уроках літератури бажано збагачувати молодь знаннями про творчість відомих діячів нашого народу, що розкривають у своїй праці національний колорит, спосіб життя, традиції та звичаї. На уроках географії потрібно знайомити молодь з географічними кордонами країни, природними умовами та особливостями. Історія рідного народу забезпечує також знання про традиційні ремесла у минулому, розвиток державності, а також становлення народу як окремої, самостійної, незалежної країни.

Саме етнокультурне виховання забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного, соціального досвіду своєї держави, формування відчуття приналежності та поваги до рідного краю. Внутрішній світ особистості є рушійною силою розвитку духовності людини, визначальним чинником дій і поведінки, ціннісних орієнтацій, життєвої й громадської позиції. Цьому сприяють, насамперед, етнопедагогічні чинники, за допомогою яких реалізуються цілі й завдання етнокультурного виховання. А саме: рідна мова, родинно-побутова культура, фольклор, емоційна культура, національна психологія, національний характер, народні вірування, народні ігри, знання родоводу та історії, педагогіка народного календаря, національна символіка й народні символи, основи народної моралі, національна самосвідомість, народні дидактичні знання, народна гра та народна іграшка, народні звичаї, свята, традиції, обряди. Мовою вчать особистість прозрівати, мислити, прилучатися до духовних надбань свого народу. Засвоєння рідної історії дає змогу пізнати витоки духовності кожного народу як джерело пам'яті, історичного мислення, формування свідомості різних поколінь. Рідна мова – це самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності.

Відродження родинних народних традицій, звичаїв, шанобливе ставлення до родинно-побутової культури сприятиме формуванню в молоді найглибших почуттів: любов до матері й батька, бабусі та дідуся. Засвоєння рідної історії дає змогу пізнати витоки духовності кожного, зрозуміти й знати власний

родовід. Пізнаючи багатство фольклору, молодь щедро черпає емоційні, моральні, естетичні та патріотичні цінності. Чим вища в молодій людині національна самосвідомість, тим глибше вона любить свій народ.

Отже, саме етнокультурна компетентність особистості забезпечує вічність життя нації та народу. Вчені по-різному підходять до визначення вікового періоду, найбільш чутливого до закладання основ етнокультурної компетентності. Вчений-педагог Умберто Еко стверджував, що саме 3-4 річну дитину необхідно навчати любові до рідної мови, поваги до рідного народу [2, с.13].

Н.В.Лисенко виокремлює три етапи, які проходить особистість під час формування етнокультурної компетентності, що умовно можливо співвіднести зі ступенями навчання.

I етап (5-10 років) – досягнення елементарної грамотності в галузі власної етнічної культури, а також інших етнічних культур, що проживають поруч. На цьому етапі дитина повинна чітко ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висуваючи такі підстави ідентифікації, як національність батьків, місце проживання, рідна мова; мати уявлення про історію, уклад життя, традиції, звичаї, фольклор свого народу;

II етап (11-15 років) – досягнення функціональної грамотності в галузі своєї рідної культури та етнічних культур своєї країни, а також елементарної грамотності в галузі етнокультур сусідніх країн. На цьому етапі етнічна ідентичність повинна бути сформована в повному обсязі, тобто повинна бути обізнаність з особливостями різних етнічних груп, володіння вміннями визначати унікальність рідної історії, специфіку традиційної побутової культури; виділяти особливості вербального й невербального спілкування; виявляти в своїй поведінці етнічні особливості, властиві своєму народу (наприклад, вільно володіє рідною мовою, виконує народні танці, володіє народним художнім ремеслом тощо);

III етап (15-18 років) – досягнення освіченості в галузі етнокультури своєї країни та володіння елементарною грамотністю в галузі етнокультур різних народів світу. На цьому етапі особистість повинна не тільки знати традиції та обряди рідного народу, але й використовувати їх у повсякденному житті; знати відомості про видатних діячів різних народів та свого рідного; реалізувати етнокультурні знання, вміння, поведінкові моделі, що сприяють ефективній міжетнічній взаємодії; знати приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму; здійснювати свій внесок у розвиток взаєморозуміння між представниками різних народів і культур [5].

Ми впевнені, що саме ці етапи проходить особистість в процесі формування етнокультурної компетентності. Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо сказати, що в неї етнокультурна компетентність буде сформована у повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура – багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання [5, с.186].

Отже, формування етнокультурної компетентності не завершується із закінченням школи, вузу, а відбувається впродовж всього життя людини.

Всі найвідоміші педагоги світу визнавали, що виховання підрастаючого покоління завжди має ґрунтуватись на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше відбувається знайомство з традиціями інших народів. Так, О.М. Ткаченко аналізуючи доробок великого педагога К.Д. Ушинського, звертає увагу на статтю «Рідна мова», де він писав: «Мова – це найкращий світ усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина...» [6, с.23]

Вивчення усної народної творчості створює ґрунт для навчання, виховання й розвитку розумної, працьовитої, чесної, гуманної людини. Саме народна педагогіка нерозривно пов'язана з історією народу, усіма його злетами й падіннями, у ній, як у дзеркалі, відбивається велич народних подвигів і трагізм поразок у боротьбі за державність, глибока духовність та висока моральність [6].

На сьогоднішній день ми маємо не дуже високий показник етнокультурного виховання молоді і це спричинено низкою причин. Мотиваційні причини пов'язані з недооцінкою педагогами виховної ролі гуманітарних предметів, відсутністю належного їх методичного забезпечення. До інформаційних причин відноситься відсутність акцентів на етнокультурному компоненті в змісті більшості навчальних програм та підручників з предметів гуманітарного циклу, недостатня інформаційна забезпеченість. Серед організаційних причин найсуттєвішими є неспіввіднесеність діяльній структури виховного процесу з інтересами молоді: палітра вибору окремих видів діяльності молоді часто обмежена.

Висновки. Отже, саме ввівши в процес викладання предметів гуманітарного циклу ґрунтовні положення про культуру, етнографію, народознавство, історію рідного краю, основи формування державного укладу, формування національної свідомості, ідеї духовності та моральності можна забезпечити підвищення рівня знань молоді про етнокультуру та вести мову про формування етнокультурної компетентності молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національного виховання студентської молоді // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.lnu.edu.ua>
2. Косенко Ю. Етнопедагогічний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XIX-XX. – Івано-Франківськ, 2008. – С.

- 67–74.
3. Левицька Л.Я. Психолого-педагогічні аспекти формування характеру української молоді // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. мат. VII Всеукр. наук.-практ. конф.: У 7-ми т. – Т. 1. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С. 93 – 96.
 4. Народознавча компетентність дітей та молоді: принципи та методи дослідження: Збірник наукових праць/За ред. проф. Н.В.Лисенко.-Івано-Франківськ, 2007.-280 с.
 5. Н.В.Лисенко. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник За ред. акад. В.Кононенка. – Івано-Франківськ, 2005. – 508 с.
 6. Ткаченко О.М. Застосування ідей К.Д.Ушинського в процесі формування в майбутніх учителів етнопедагогічної компетентності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.nbu.gov.ua/>
 7. Щербань П. Формування національної самосвідомості студентів // Освіта.– 2008.– № 22–23 (28 травня – 4 червня). – С. 6–7.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kontseptsiia natsionalnoho vykhovannia studentskoi molodi // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // <http://www.lnu.edu.ua>
2. Kosenko Yu. Etnopedagogichniy pidkhid do profesiinoi pidgotovky maibutnix pedagogiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv // Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika. – Vypusk KhKh-KhKh. – Ivano-Frankivsk, 2008. – S. 67–74.
3. Levytska L.Ya. Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia kharakteru ukrainskoi molodi // Molod, osvita, nauka, kultura i natsionalna samosvidomist: Zb. mat. VII Vseukr. nauk.-prakt. konf.: U 7-my t. – T. 1. – K.: Vyd-vo Yevrop. un-tu, 2004. – S. 93 – 96.
4. Narodoznavcha kompetentnist ditei ta molodi: pryntsyipy ta metody doslidzhennia: Zbirnyk naukovykh prats/Za red.. prof.N.V.Lysenko.-Ivano-Frankivsk,2007.-280 s.
5. N.V.Lysenko. Ukrainska etnopedagogika: Navchalno-metodychnyi posibnyk Za red. akad. V.Kononenka. – Ivano-Frankivsk, 2005. – 508 s.
6. Tkachenko O.M. Zastosuvannia idei K.D.Ushynskoho v protsesi formuvannia v maibutnix uchyteliv etnopedagogichnoi kompetentnosti // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // <http://www.nbu.gov.ua/>
7. Shcherban P. Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti studentiv // Osvita.– 2008.– # 22–23 (28 travnia – 4 chervnia). – S. 6–7.

Березюк Е. С. Научно-методические основы формирования этнокультурной компетентности личности.

В статье обоснована необходимость осуществления этнокультурного воспитания молодежи как актуальную проблему современной педагогической теории и практики в условиях новой образовательной парадигмы. Рассмотрены компоненты и научно-методические основы формирования этнокультурной компетентности личности. Выяснено, что технологии формирования этнокультурной компетентности личности есть определенная педагогическая система множества взаимосвязанных и взаимообусловленных целостных компонентов, представляющих собой единое целое в своей структуре и направлены на поэтапное становление у молодежи личностного, гносеологического, операционного, проективного компонентов этнокультурной компетентности. Проанализирован механизм этнокультуры, ее основные функции. Определены этапы формирования этнокультурной компетентности, уровне ее сформированности в личности, определены основные методы, формы, средства внедрения в педагогический процесс.

Ключевые слова: этнокультура, компетентность, научно-методические основы, этнокультурное воспитание.

Bereznyuk O. S. Scientific And Methodological Foundations Of Developing Ethnocultural Competence Of Personality

The article deals with the necessity of ethno-cultural education of young people as an urgent issue of modern educational theory and practice in the context of the new educational paradigm. The components and scientific-methodical foundations of developing ethno-cultural competence of personality are considered. It is found that the technology of enhancing ethno-cultural competence of personality is a certain pedagogical system of many interrelated and interdependent holistic components constituting a single whole in its structure aimed at the gradual developing the personal, epistemological, operational, projective components of ethnocultural competence of the youth. The mechanism of ethnic culture and its main functions are analyzed. The stages of ethno-cultural competence levels of a person are identified; the main methods, forms and means of its implementation into the pedagogical process are outlined.

Key words: ethno-cultural competence, scientific and methodological basis, ethno-cultural education.